

מבט על, גיליון 949, 4 ביולי 2017

עיראק ביום שאחרי שחרור מוסול - משמעויות

אלדד שביט וגיוש שוורץ

כוחות הביטחון העיראקיים, הנתמכים על ידי הקואליציה בראשות ארצות הברית, נמצאים על סף שחרור העיר מוסול מידי המדינה האסלאמית. לכך, ובהמשך גם לכיבוש א-רקא שבסוריה, תהיה תרומה ניכרת למאמץ הבינלאומי להבסת המדינה האסלאמית. עם זאת, העימותים הפנימיים והאזורים שאפיינו את עיראק בשני העשורים האחרונים ואשר היוו את בית הגידול לתופעת המדינה האסלאמית נותרים בעינם, וסביר כי בעטיים תימשך גם מגמת הפיצול וחוסר היציבות במדינה. נוכח הדומיננטיות השיעית בעיראק, על אף הפיצול במחנה זה, איראן תמשיך להיות הגורם החיצוני המשפיע ביותר במדינה, תוך שהיא מנצלת את התנאים להרחיב ולהעמיק את חדירתה לכלל רבדי השלטון. כן סביר כי האינטרס הבסיסי של ארצות הברית יהיה לצמצם את הנוכחות האמריקאית במדינה, אך מימוש בפועל של כוונה זו יושפע בעיקר ממידת הצלחתה של המדינה האסלאמית להמשיך לפעול בה וממנה גם לאזורים אחרים.

לאחר כשמונה חודשי לחימה, כוחות הביטחון העיראקיים, הנתמכים על ידי הקואליציה בראשות ארצות הברית, הכריזו ראש ממשלת עיראק על כיבוש המסגד במוסול כסימן דרך המעיד על סיום החליפות האסלאמית ועל כך שהכוחות נמצאים על סף שחרור העיר מוסול מידי המדינה האסלאמית. עם זאת, המערכה הצבאית לחיסול המדינה האסלאמית לא צפויה להסתיים וכוחות הביטחון ימשיכו בפעילות צבאית לטהור מאחזים נוספים שמחזיק הארגון בשטח עיראק. זה, מצדו, צפוי להמשיך ולבצע פיגועי טרור נגד יעדים ציבוריים ואזרחיים ברחבי המדינה.

אף אחד מהשחקנים הפנימיים בעיראק, כמו גם גורמים חיצוניים המעורבים בפעילות במדינה - ארצות הברית, איראן וטורקיה - לא רואה בהצלחה במוסול סוף פסוק למערכה, שמבחינתם תמשיך להתנהל מעתה על חיזוק האחיזה בעיראק ביום שאחרי שחרור מוסול. יתר על כן, האתגרים הביטחוניים, הכלכליים והפוליטיים שעיראק ניצבה בפניהם בעבר שרירים וקיימים, והם ימשיכו ללוות אותה ביתר שאת גם בשנים הקרובות ויקשו מאוד על ביסוס היציבות במדינה.

מערך הכוחות בפוליטיקה הפנים-עיראקית, שהמאפיין העיקרי שלו הינו פיצול עמוק בתוך המחנות השונים, לא השתנה בשנים האחרונות והמבוי הסתום בדרך לפיוס לאומי ולהשגת קונצנזוס נותר בעינו. בולטת בהקשר זה היריבות המסורתית בין הגורמים השיעים: נמשכת במלוא עוצה התחרות בין ראש הממשלה הקודם של עיראק נורי אל-מאלכי (הפעיל מאחורי הקלעים) לראש הממשלה הנוכחי חידר אל-עבאדי על ההשפעה במפלגת השלטון, א-דעוה האסלאמית. מולם ניצבים עמאר אל-חכים, ראש "המועצה האסלאמית העיראקית העליונה" (ISCI) ומקתדא א-צדר ותנועתו, המבקשים להתמודד על ההובלה של השיעים בעיראק. במקביל,

פיצול במחנה הכורדי, ובנוסף הלאומיות הכורדית הגוברת והכוונה לקיים משאל עם על עצמאות כורדיסטן (ב-25 ספטמבר 2017) (תורמים להגברת המתחים הפוליטיים בין הכורדים לבין השלטון בבגדד. גם במחנה הסוני, שהוא אמנם שולי בתהליך הפוליטי בעיראק, החרפו הפיצול ותחושות הקיפוח, ואלה מהווים קרקע נוחה להתבססות המדינה האסלאמית.

הבחירות המוניציפאליות (המתוכננות לקראת סוף, 2017 אם לא ידחו) והבחירות לפרלמנט (שמתוכננות לאביב 2018) מחדדות את מאבקי הכוחות. הפלגים השיעים, הסונים והכורדים, המיוצגים בפרלמנט, אינם מראים נכונות לגבש הסכמה על תוכנית פיוס לאומית. על רקע זה מתחזקת עמדת השיעים בבגדד, אך גם מתעוררת אותה הרגשה אנטי-שיעית, שהביאה לעליית המדינה האסלאמית. המחלוקות הקשות בין נורי אל-מאלכי לבין מוקתדא אל-צדר, שאיים להחרים את הבחירות הקרובות אם לא תבוצע רפורמה בשיטת הבחירות, עשויות להצית מתחים ועימותים בין השיעים הפרו-איראנים לבין אלה המבקשים לקדם קונצנזוס עיראקי חדש שאינו תלוי באיראן.

לצד גורמי הכוח הפנים-עיראקיים נודע תפקיד חשוב גם לשחקנים החיצוניים המרכזיים – איראן, ארצות הברית וטורקיה. איראן, הרואה בעיראק את החצר האחורית שלה, ממשיכה להיות הגורם החיצוני בעל ההשפעה הגדולה ביותר במדינה. חוסר היציבות הבסיסי בה והדומיננטיות השיעית מאפשרים לה לבסס את ההגמוניה שלה באזורים נרחבים בעיראק, ובכלל זה להתמקד בניסיון ליצור תוואי קרקעי רציף בין טהראן לביירות. דיווחים על כי כוחות הנאמנים לה תפסו מאחזים בגבול סוריה-עיראק, מינויו האחרון של גנרל במשמרות המהפכה לשגריר איראן בעיראק וכן דיווחים על אודות נוכחות רבה של מפקד כוח קודס, קאסם סלימאני, בעיראק בחודשים האחרונים, ממחישים את השפעתה הגוברת של טהראן במדינה. יודגש כי כלל הגורמים השיעים, למעט צדר, שהשמיע את קולו נגד ההשפעה האיראנית, מקיימים קשרים הדוקים עם איראן, כמו גם עם המיליציות הפרו-איראניות.

ממשל טראמפ, אשר המשיך את המאבק נגד המדינה האסלאמית שהחל ממשל אובמה, הציב בראש סדר העדיפויות שלו במזרח התיכון את הבסת הארגון. במקביל הוא מעוניין לפעול כדי לאזן את ההשפעה האיראנית הגוברת. בהתאם לכך, הממשל אפשר את הגדלת המעורבות הצבאית בעיראק, כולל על ידי הצבה של בעלי תפקידים נוספים במדינה ובכלל זה אנשי צבא ואנשי כוחות מיוחדים. תצוין גם מעורבותה של טורקיה בצפון עיראק. טורקיה מזרימה לשטח כוח לוחם נוסף במסגרת מאבקה נגד ה-PKK בהרי קנדיל וסינגיאר ובהגנה על הטורקמנים, בעיקר באזור תל-עפר. מהלך זה זכה לביקורת קשה מצד הממשל העיראקי.

המציאות הסבוכה של יחסי הכוחות בעיראק משמרת למעשה אינטרס המשותף הן לארצות הברית והן לאיראן – שמירה על אחדותה של עיראק ומניעה מהמדינה האסלאמית ומגורמים סוניים קיצוניים אחרים מלפעול בה. זאת, הגם שבווינגטון נשמעים קולות הקוראים לא להתנגד למהלך העצמאות של הכורדים. בפועל, לארצות הברית אין כיום אלטרנטיבה טובה יותר לאותם גורמים שיעים פרו-איראניים, המהווים את הכוח הפוליטי המשמעותי המעוניין ביציבותה של עיראק. מנגד, הגינוי החרף לפעילותה של איראן באזור, ביקורו של הנשיא טראמפ בערב הסעודית באחרונה והמאמץ לגבש חזית של מדינות סוניות נגד איראן – כל אלה מעידים על רצונו של הממשל האמריקאי לפעול בתקיפות רבה יותר מאשר בעבר נגד הפעילות של איראן באזור. אולם,

יכולתה של ארצות הברית לפעול בעיראק נגד איראן מוגבלת וסיכויי הצלחתה נמוכים, לאחר שגורמי הכוח השיעים הפרו - איראנים הצליחו לבסס שליטה והשפעה על שטחים רחבים במדינה.

סוגיה מרכזית ליום שאחרי מוסול היא המשך הנוכחות האמריקאית בעיראק. מבחינתה של איראן, נוכחות אמריקאית בעיראק הנה איום על האינטרסים שלה ולפיכך מרבית הגורמים השיעים המקורבים לאיראן קוראים לסיום הנוכחות האמריקאית במדינה. ראש הממשלה, אל-עבאדי, אמנם מצהיר על חיזוק שיתוף הפעולה הביטחוני והכלכלי עם ארצות הברית, אך הצהרותיו האחרונות, שמתייחסות לצורך של עיראק לעבוד עם משטר אסד ועם המיליציות השיעיות המזוהות עמו כדי לשמר אחיזה לאורך גבול סוריה-עיראק, מצביעות על כך כי גם הוא מבין שאינו יכול לצאת נגד האינטרסים האיראנים. מכל מקום, החלטה אמריקאית להישאר בעיראק עשויה להחריף את העימות בין ארצות הברית לבין הגורמים המתנגדים לכך. היקפו ועוצמתו של העימות יושפעו במידה רבה גם מההערכה אשר לכוחה של המדינה האסלאמית ומרמת האיום שיציב לממשל בבגדד, שעשויה לחייב אותו להסכין למעורבות אמריקאית במסגרת האינטרס המשותף להיאבק בארגון. זאת ועוד, איראן והגורמים הפוליטיים בעיראק מעוניינים בהשקעות בינלאומיות ובכלל זה מארצות הברית כחלק משיקומה וביסוס יציבותה של עיראק, אולם לא ברור עד כמה ממשל טראמפ יהיה מוכן להשקיע משאבים כלכליים ואחרים בתמיכה בעיראק ביום שאחרי הבסת המדינה האסלאמית.

בשורה התחתונה, לשחרור מוסול, ובהמשך גם לכיבוש א-רקא שבסוריה, תהייה אמנם תרומה רבה למאמץ הבינלאומי בהובלת ארצות הברית להבסת המדינה האסלאמית, אולם העימותים הפנימיים והאזוריים, שאפיינו את עיראק בשני העשורים האחרונים ואשר היוו את בית הגידול לתופעת המדינה האסלאמית, נותרים בעינם. תופעות אלה ימשיכו להתקיים ברמת עצימות משתנה גם בשנים הקרובות, וסביר כי בעטיין תמשך גם מגמת הפיצול וחוסר היציבות במדינה. לקריאת התיגר של הכורדים, הדבקים בכוונת ההפרדות שסביר שאף תתחזק בעקבות משאל העם, פוטנציאל נפיצות גבוה בזירה הפנים עיראקית והאזורית. אולם, נוכח הדומיננטיות השיעית בעיראק, על אף הפיצול במחנה זה, איראן צפויה להמשיך להיות הגורם החיצוני המשפיע ביותר במדינה, תוך שהיא מנצלת את התנאים להרחיב ולהעמיק את חדירתה לכלל רבדי השלטון וכך למעשה לבסס את מעמדה כבעל הבית. סביר כי האינטרס הבסיס של הממשל האמריקאי יהיה לצמצם את הנוכחות האמריקאית בעיראק, אך מימוש בפועל של כוונה זו יושפע בעיקר ממידת הצלחתו של המדינה האסלאמית להמשיך לפעול בעיראק, וממנה גם לאזורים אחרים.